

ЯК
любити
дитинку

ЯНУШ
КОРЧАК

КУЦЬ
& СІМЕЙНОГО
& ДОЗВІЛІВ

Як
любимо
дитини

ЯНУШ
КОРЧАК

ХАРКІВ **КЛУБ**
2016 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 37.01
ББК 74.9
К70

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати
в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:

Korczak J. Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie /
Janusz Korczak. — Warszawa; Kraków :
Wydawnictwo J. Morkowicza — Towarzystwo
Wydawnicze w Warszawie, 1929. — 168 s.

Переклад з польської *Олени Замойської*

Дизайнер обкладинки *Юлія Сорудейкіна*

На обкладинці використано ілюстрацію
Олександра Сорудейкіна

- © DepositPhotos.com / belchonock,
обкладинка, 2016
- © Nemigo Ltd, видання українською мовою, 2016
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2016

ISBN 978-617-12-1203-9 (PDF)

ВСТУП

ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Минуло п'ятнадцять років, з'явилося багато питань, припущень і сумнівів, зросла недовіра до усталених істин.

Педагогічні переконання — це суб'єктивні оцінки досвіду лише останніх відчуттів та вирішених проблем. Багатство педагогіки — кількість і важливість нерозв'язаних питань.

Замість того щоб виправляти і додавати, я вважав за слушне позначити (дрібним шрифтом) те, що змінилося навколо мене і в мені самому.

*Чомусь народитися — це не те саме, що
воскреснути; труна віддасть нас,
однак не погляне на нас, як мати.*

Юліуш Словацький. Ангеллі

Як, коли, скільки, чому?

Передчуваю чимало питань, на які треба відповісти, сумнівів, що їх треба розвіяти.

І відповідаю:

— Не знаю.

Щоразу, відклавши книжку, починаєш снувати нитку своїх думок, бо книжка щоразу досягає запланованої мети. Якщо ж, похапцем гортаючи сторінки, шукатимеш підказок і рецептів і нарікатимеш на відсутність їх, знай: коли поради й вказівки присутні, так сталося не з волі автора, а всупереч їй.

Не знаю і не можу знати, як незнайомі мені батьки у незнайомих мені умовах можуть виховати незнайому мені дитину, наголошую: можуть, а не — прагнуть, а не — повинні.

«Не знаю» — у науці це туманність становлення, появи нових думок, щораз ближчих до правди. Для розуму, не призвичаєного до наукового мислення, «не знаю» — це щемлива порожнеча.

Хочу навчити вас розуміти й любити дивовижне, сповнене життя й яскравих несподіванок творче «не знаю» сучасного знання про дитину.

Хочу усвідомити, що жодна книжка, жоден лікар не замінять власної пильної думки, власного уважного спостереження.

Часто можна почути, що материнство ушляхетнює жінку, що, лише ставши матір'ю, вона дозріває духовно. Так, материнство вогняними літерами ставить питання щодо всіх сфер зовнішнього й духовного життя, але їх можна не зауважувати, лякливо відклавши на віддалене майбутнє, або обурюватись, що відповіді на них не можна купити.

Вимагати від когось готових думок — це наче порадити іншій жінці народити твою власну дитину. Існують думки, які потрібно болісно народжувати самому, і вони найкоштовніші. Вони вирішують, чи ти, мати, годуватимеш дитину грудьми або вим'ям, виховуватимеш її як людина чи як самиця, керуватимеш нею чи тягнутимеш на шворі примусу, чи, поки дитинка крихітна, лише бавитимешся з нею, знаходячи в дитячих пестощах доповнення до скупих чи остогидлих любовощів чоловіка, а пізніше, коли дещо підросте, випустиш самопасом чи запрагнеш переробити.

2

Кажеш: «Моя дитина».

Коли ще, як не під час вагітності, володієш найбільшим правом на ці слова? Биття маленького, мов кісточка персика, серця — це відлуння твого пульсу. Твоє дихання і їй дає

кисень із повітря. Спільна кров струменіє в тобі і в ній. І жодна червона краплина крові ще не знає, залишиться твоєю вона чи належатиме їй або ж проллється й помре як данина таємниці зачаття й народження. Кусень хліба, який жуєш, стає матеріалом для формування ніг, на яких вона бігатиме; шкіри, яка вкриє її; очей, якими дивитиметься; рук, які простягне до тебе; усміху, з яким вигукне: «Мамо!»

Маєте разом пережити рішучу хвилину: спільно пізнаєте спільний біль. Ударить дзвін, сповіщаючи:

— Готово!

І скаже вона: «Хочу жити власним життям», а ти відгукнешся: «Живи тепер власним життям».

Сильними спазмами черева виштовхуватимеш із себе дитину, не переймаючись її болем; вона зятято і вперто видиратиметься назовні, не переймаючись болем твоїм.

Жорстокий акт.

Ні — і ти, і дитина виконаєте сто тисяч здригань, незауважених, легких, на диво дібраних для того, щоб, забираючи свою частку життя, дитина не забрала більше, ніж їй належить по праву — всезагальному й віковичному.

«Моя дитина».

Ні — ані протягом вагітності, ані в години народження дитина не належить тобі.

Дитина, яку ти народила, важить десять фунтів¹.

У ній вісім фунтів води й по пригорщі вуглецю, кальцію, азоту, сірки, фосфору, калію, заліза. Ти народила вісім фунтів води і два — попелу. Кожна краплина цієї твоєї дитини була паром хмаринки, кристаликом снігу, імлою, росом, джерелом, каламуттю міського каналу.

Кожен атом вуглецю чи азоту утворював мільйони сполук.

Ти лише збрала все, що було...

Земля зависла у нескінченності.

До найближчого товариша — Сонця — 50 мільйонів миль².

Діаметр нашої малесенької Землі — якись 3000 миль вогню, вкритих тонкою, завтовшки 10 миль, застиглою шкаралупою.

На тонку шкаралупу, заповнену вогнем, посеред океанів кинули жменьку суші.

На суші — серед дерев і кущів, комахні, птаства, звірини — рояться люди.

Серед мільйонів людей народилася ще одна — що? — билінка, порошинка — ніщо.

¹ Близько 4,5 кг. (Тут і далі прим. пер., якщо не зазначено інше.)

² Понад 150 млн км.

Така крихкотіла, що її може вбити бактерія, що, побільшена тисячократно, є лише крапкою на горизонті...

Але це ніщо є братом з плоті та крові хвилі морської, буревію, блискавки, Сонця, Чумацького Шляху. Ця порошок є братом колосся, трави, дубу, пальми, пташенятка, левенятка, лошатка, цуценятка.

У ній є те, що відчуває, розглядає, страждає, прагне, радіє, кохає, довіряє, ненавидить, вірить, сумнівається, пригортає й відштовхує.

Ця порошок огортає думкою все: зорі й океани, гори й прірви. А чим є суть душі, як не Всесвітом, лишень безкраїм?

Це і є суперечність людської істоти, повсталій з тліну, у якій оселився Бог.

Кажеш: «Моя дитина».

Ні, це спільна дитина матері й батька, дідів і прадідів.

Чиєсь далеке «я», що спало в плеяді предків, голос із спорохнявілої, давно забутої труни, раптом озветься в твоїй дитині.

Триста років тому, під час війни чи миру, хтось кимось заволодів, у калейдоскопі перехрещених рас, народів, класів — за згодою чи силоміць, у мить переляку чи любовного

захвату — зрадив чи спокусив. Ніхто не знає, хто й коли, але Бог записав це у книзі долі, а антрополог прагне довідатися з форми черепа й кольору волосся.

Інколи вразлива дитина фантазує, що є знайдою в батьків. Так трапляється: його справжні батьки вмерли століття тому.

Дитина — це пергамент, щільно списаний дрібними ієрогліфами, тільки частину яких зумієш відчитати, а деякі зможеш лише стерти чи викреслити і заповнити власним змістом.

Страшний закон. Ні — прекрасний. Він робить кожну твою дитину першою ланкою у безсмертному ланцюзі поколінь. Пошукай у твоїй чужій дитині свою приспану дещицю. Можливо, зауважиш її, можливо, навіть розвинеш.

Дитина і нескінченність.

Дитина і вічність.

Дитина — порошок у просторі.

Дитина — мить у часі.

5

Кажеш: «Вона повинна... Хочу, щоб вона...»

І шукаєш взірця, яким вона має стати; шукаєш життя, якого прагнеш для неї.

Нічого, що навколо нездарність і посередність. Нічого, що навколо сірість.

Люди тупцяють на місці, метушаться, клопочуться — дрібні турботи, нікчемні прагнення, приземлені цілі...

Несправджені надії, ядучий жаль, вічна туга...

Несправедливість панує.

Холодна байдужість сковує кригою, облуда перехоплює подих.

Хто має ікла й пазурі — нападає, тихі ховаються в собі. І не тільки страждають, але й забруднюються...

Ким стане дитина?

Борцем чи тільки працівником, керманічем чи рядовим? Або просто щасливою людиною?

Де це щастя, у чому полягає? Чи знаєш дорогу до нього?

Чи існує хтось, хто знає?

Чи впораєшся?..

Як передбачити, як захистити?

Метелик над пінистим потоком життя. Як зміцнити його, не приземлюючи польоту, як загартувати, не підрізуючи крилець?

Власним прикладом, допомогою, порадою, словом?

А якщо дитина відкине їх?

Років за п'ятнадцять вона вдивлятиметься в майбутнє, ти — в минуле. У тобі спогади і звички, у ній — непостійність і зухвала надія. Ти вагаєшся — вона очікує і вірить, ти боїшся — вона не тривожиться.

Молодість, якщо не насміхається, не про-
клинає, не зневажає, завжди прагне випра-
вити помилки минулого.

Так повинно бути. А однак...

Хай шукає, аби не заблукала; нехай спи-
нається вгору, аби не впала; нехай викорчо-
вує, аби рук не поранило; нехай воює, аби
обережно-обережно...

Вона скаже:

— Я думаю інакше. Годі опікуватися мною.

Отже, не віриш?

Отже, я тобі непотрібна?

Обтяжує тебе моє кохання? Необачна ди-
тино, не знаєш життя, бідолашна дитино, не-
вдячна дитино!

6

Невдячна.

Хіба земля вдячна сонцю за те, що воно
світить? Хіба дерево вдячне насініні, з якої
виросло? Хіба соловейко співає для матері,
яка гріла його собою?

А ти — віддаєш дитині те, що отримала від
батьків, чи тільки позичаєш, щоб забрати пі-
зніше, скрупульозно записуючи та нарахову-
ючи відсотки?

Хіба кохання — це послуга, за яку потріб-
но платити?

«Ворона-мати метушиться, наче навіжена, майже сідає на плечі хлопця, хапає дзьобом його палицю, нависає над ним і б'ється головою, наче молотом, об пеньок, відгризає маленькі гілочки і каркає хрипким, натужним, сухим голосом відчаю. Коли хлопчик викидає з гнізда пташенят, вона кидається на землю, волочучи крила, розкриває дзьоба, хоче каркнути — а голосу нема, отож б'є крильми й стрибає, ошаліла, смішна, біля ніг хлопця. Коли він убиває всіх її дітей, вилітає на дерево, відвідує порожнє гніздо і, кружляючи над ним, над чимось замислюється»¹.

Материнська любов — це стихія. Люди змінили її по-своєму. Увесь цивілізований світ, за винятком кількох незайманих культур, чинить дітовбивство. Подружжя, що має двійко дітей, у той час як могло мати дванадцятєро, — це вбивці десятиох ненароджених, між якими було одне, власне те, «їхнє», дитя. Серед ненароджених вони, можливо, вбили найцінніше.

Отже, що робити?

Належить виховувати не тих дітей, які не народилися, а тих, які народжуються і житимуть.

Недолуга самовпевненість.

Я довго не міг зрозуміти, чому потрібно піклуватися про дітей, які ще мають народитися.

¹ Неточна цитата з оповідання Стефана Жеромського «Забуття» (1903).

У неволі окупації — підданий, а не громадянин — збайдужіло забував, що разом із дітьми мають народжуватися школи, робочі майстерні, лікарні, культурні умови побуту. Нині я вважаю нерозважливу плодовитість шкодою і легковажним злочином.

Можливо, ми перебуваємо на порозі нових законів, продиктованих євгенікою¹ і демографічною політикою.

Чи здорова дитина?

Ще дивно, що вона вже сама по собі. Нещодавно, у здвоєному житті, страх за дитину був частиною страху за себе.

Мати так палко прагнула, аби це закінчилося, так сильно хотіла, щоб ті хвили минули. Думала, що позбудеться турбот і страхів.

А зараз?

¹ Євгеніка (від грецьк. *ευγενες* — хорошого роду, знатний) — система поглядів, що проголошує можливість покращення спадковості шляхом створення умов, які розвивають духовні і фізичні якості людини. Творцем євгеніки вважають британського лікаря-природознавця Френсіса Гальтона (1822—1911).

Дивна річ: раніше дитина була ближчою матері, більше належала їй, і вона була впевнена у її безпеці, краще її розуміла. Вважала, що знає, що зуміє... Від тієї миті, коли чужі руки — досвідчені, оплачені, упевнені — взяли дитину під опіку, а вона відійшла на другий план, відчуває неспокій.

Світ уже забирає її.

Протягом тривалих годин вимушеної бездіяльності з'являється низка питань: що дала дитині? як виносила? як убезпечила?

Якщо здорова, то чому плаче?

Чому худенька, погано смокче, не спить або забагато спить, чому має завелику голівку, зсудомлені ніжки, затиснені кулачки, червону шкіру, білі прищики на носі, чому косує, гикає, чихнуло, вдавилось, захрипло?

Чи повинно так бути? А може, кажуть неправду?

Дивиться на малятко, безпорадне, неподібне до жодного з таких само маленьких і беззубих, яких бачила на вулиці, у парку. Невже й її дитина стане такою за три, чотири місяці?

А може, лікарі помиляються?

Можливо, ставляться легковажно?

Мати недовірливо слухає лікаря, стежить за ним поглядом, прагне прочитати по очах, рухах плечей, підняттю брів, зморшках на чолі: чи каже правду, чи не вагається, чи достатньо уважний.

Чи гарна дитина? Мені це байдуже. Так кажуть нещирі матері, котрі хочуть підкреслити своє серйозне ставлення до завдання виховання.

Краса, чарівливість, постава, приємний голос — це капітал, яким ти обдарувала дитину, що він, як здоров'я і розум, полегшує їй життєвий шлях. Не варто переоцінювати значення краси: за відсутності інших якостей вона може зашкодити. Тим паче вимагає уважного ставлення.

Гарну дитину слід виховувати інакше, аніж негарну. А оскільки не існує виховання без участі дитини, тож не можна сором'язливо приховувати від неї проблеми, пов'язані з красою, бо саме це псує її.

Це вдавана зневага до краси — пережиток середньовіччя. Як людина, чутлива до краси квітки, метелика, краєвиду, може залишатися байдужою до краси іншої людини?

Хочеш приховати від дитини, що вона гарна? Якщо цього не скаже їй жодна із численних осіб домашнього оточення, це скажуть сторонні люди — дорослі чи ровесники, на вулиці, у крамниці, у саду, будь-де — вигуком, посмішкою, поглядом. Це відкриє дитині упослідженість негарних і непривабливих. Вона

зрозуміє, що краса дає привілеї, так само як розуміє, що рука є її рукою, якою можна користуватися.

Так само як хвора дитина може розвиватися нормально, а здорова — стати жертвою нещасливого випадку, гарна дитина може стати нещасливою, а вбрана у панцир незугарності — непомітна, незауважена — може жити щасливо. Бо мусиш, мусиш пам'ятати, що життя, вгледівши будь-яку додаткову цінну перевагу, запрагне купити, видурити чи вкрасти. Шальку терезів із точністю до тисячних часто переважають несподіванки, що прикро дивують вихователів: чому?

— Мені байдуже, чи дитина гарна!

Ти починаєш із помилки і фальшу.

Чи розумна дитина?

Якщо мати відразу занепокоєно запитує про це, невдовзі почне цього прагнути. Їж — навіть якщо ситий, навіть попри огиду; іди спати — навіть у сльозах, навіть якщо сон прийде за годину. Тому що мусиш вимагати, тому що хочеш, щоб дитина була здоровою.

Не копирсайся в піску, вдягай обтислі штанці, не чіпай волосся — тому що хочу, щоб дитина була гарною.

— Вона ще не розмовляє... Вона старша за... а однак ще не... Вона погано вчиться...

Замість того щоб пізнавати і розуміти, береться перший-ліпший приклад «вдалої дитини» — і власній дитині ставлять завдання: ось взірець, до якого потрібно дорівнятися.

Не можна, щоб дитина заможних батьків стала ремісником. Нехай краще стане нещасливою і здеморалізованою людиною. Не кохання до дитини, а батьківський егоїзм, не інтереси особистості, а суспільні амбіції, не пошук шляху, а відповідність шаблону.

Існує ментальність активна й пасивна, жива й апатична, наполеглива і вередлива, покірна й розбещена, творча й шаблонна, поверхова й вдумлива, конкретна й абстрактна, реалістична й поетична; пам'ять видатна й посередня; спритність у використанні здобутої інформації і щирі вагання, вроджений деспотизм і рефлексивність та критицизм; існує розвиток передчасний та сповільнений, вузько- чи різносторонні зацікавлення.

Але кого це цікавить?

— Нехай закінчить принаймні чотири класи, — промовляє батьківська легковажність.

Передчуваючи чудове відродження фізичної праці, бачу кандидатів на неї у всіх суспільних класах. Тим часом триває боротьба батьків і школи з кожною винятковою, нетиповою дитиною, слабкими чи однобічними розумовими здібностями.

Питання не в тому, чи розумне дитя, радше — у чому розумне.

Наївно закликати родину, аби добровільно склала важку пожертву. Дослідження інтелекту і психотехнічні досліді успішно вгамовуватимуть самолюбні амбіції. Звичайно ж, це пісня віддаленого майбутнього.

10

Хороша дитина.

Слід остерігатися, аби не плутати хороше й зручне.

Мало плаче, не будить нас уночі, поступлива, спокійна дитина — хороша.

Погана — вередлива, галаслива, без очевидної причини викликає в матері більше прикрих, аніж позитивних емоцій.

Незалежно від самопочуття, немовлята бувають менш терплячими і більш терплячими від народження.

Одному досить одиниці неприємних відчуттів, щоб відреагувати десятьма одиницями крику, інші на десять одиниць немочі реагують одиницею плачу.

Одне немовля сонне: ліниві рухи, повільно смокче, квилить жалібно.

Друге — збудливе, жваві рухи, чутливий сон, смокче із пристрасстю, кричить, аж посиніє.

Дитина захиляється, задихається, аж доводиться приводити її до тями, інколи заледве повертається до життя. Знаю: це хвороба. Лікуємо її риб'ячим жиром, фосфором, безмолочною дієтою. Але ця хвороба дозволяє немовляті вирости зрілою людиною з міцною силою волі, наполегливістю і геніальним розумом. Наполеон також заходився криком у віці немовляти.

Сучасне виховання зосереджене на тому, щоб дитина була не клопіткою, крок за кроком воно призводить до того, щоб приспати, стлумити, знищити все, що є волею та свободою дитини, загартуванням її духу, силою її вимог та бажань.

Гречна, слухняна, добра, не завдає клопоту — і ніхто не думає, що ця дитина виросте внутрішньо безвольною і не пристосованою до життя.

11

Прикра несподіванка, з якою стикається молода мати, — це крик дитини.

Вона знала, що діти плачуть, але, думаючи про власну дитину, випустила це з уваги, очікуючи лише чарівних посмішок.